

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МОНАСТИРІВ СЕСТЕР ВАСИЛІАНОК У XVII – НА ПОЧАТКУ XX ст.

С. ТУРКІВ

Історичний архів УГКЦ у Римі

Анотація

У статті проаналізовано становлення і розвиток жіночих монастирів сестер Василяннок у XVII – на початку XX ст. Досліджено їх роль як осередків творення морально-етичних засад християнства, духовності та освіти на теренах України.

Ключові слова: сестри Василянки, чернецтво, монастирі.

Аннотация

В статье проанализированы становление и развитие женских монастырей сестер Василиянок в XVII – начале XX вв. Исследованы их роль как центров формирования морально-этических основ христианства, духовности и просвещения на территории Украины.

Ключевые слова: сестры Василиянки, монашество, монастыри.

Summary

The article analyzes the history and characteristics of the sisters Basilians. Investigated its roles as a hub in the formation of moral and ethical principles of Christianity, spirituality and education in the Ukraine.

Key words: sister Basilians, monk, monastery.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає у суспільній необхідності якомога ґрунтовніше показати становлення і розвиток жіночих монастирів сестер Василяннок у XVII – на початку XX ст., які були важливими центрами духовності, освіти, збереження історичних і культурних цінностей, починаючи від часів давньої Русі-України. Загалом можемо констатувати, що задекларована проблема ще не знайшла належного вивчення в історичній науці, що й зумовлює її суспільне та наукове значення. Новизна публікації пов'язана із недостатнім вивченням саме жіночих монастирів Чину св. Василя Великого.

Зазначена наукова тема знайшла своє певне висвітлення у працях ряду авторів: С. Цьорох¹, С. Сенік², О. Духа³, Б. Савчука⁴, А. Петрушевича⁵ та ін., присвячених загальним питанням історії Василянського Чину. Слід окремо виділити працю С. Цьорох, яка у своїй книзі робить докладний огляд історії розвитку жіночих василянських монастирів та їх освітньо-виховної діяльності.

Основою джерельної бази дослідження є документи і матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Львові⁶, Національного музею у Львові, які зберігаються у відділі рукописів і стародруків⁷, та Інституту рукопису у Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського⁸. У цій праці також використано монастирські хроніки, постанови і рішення Замойського Синоду 1720 р.⁹ і Львівського Синоду 1891 р.¹⁰

Як свідчать джерела, жіночі василянські монастирі виникли у IV ст. на Сході в Кападокії і Понті (сучасна Туреччина). Організаторкою перших чернечих спільнот була св. Макрина, рідна сестра св. Василя Великого¹¹, ім'ям котрого згодом названий Чин. Вона разом з матір'ю Емілією стала засновницею жіночої лінії василянського чернецтва¹². Спочатку інокіни в цих спільнотах жили згідно із загальними євангельськими настановами (радами), а згодом – за Правилами св. Василя Великого. Згідно з повчанням св. Василя Великого, правила чернечого життя однаково обов'язують ченців і черниць¹³. Саме на цих правилах і сьогодні ґрунтується духовна діяльність сестер Василяннок.

З приходом християнства в Україну почали засновуватися також і жіночі монастирі. Літопис Руський подає, що в часи правління Ярослава Мудрого (1019–1054) «чорноризці стали множитися, і монастирі почали з'являтися»¹⁴. Перша згадка про них позначена 1037 р., коли Ярослав Мудрий збудував у Києві монастирі св. Юрія і св. Ірини¹⁵. З того часу можемо з певністю говорити про появу жіночих монастирів на теренах Русі-України.

Давні монастирі ставали центрами освіти і культури, осередками літописання, перекладів з грецької мови або латини богослужбових книг, світської літератури. І цілком закономірно, що саме тут з'явилися твори митрополита Іларіона, Кліма Смолятича, Кирила Турівського та ін. При монастирях, як і за святого Василя, поставали школи. У давній Русі найвідомішою була школа при Святоандріївському монастирі у Києві під керівництвом Янки (згодом його називали Янчин монастир) – онуки Ярослава Мудрого. У ній навчали дівчат грамоти, співу, шиття та різних ручних робіт¹⁶. Давні монастирі були й осередками харитативної діяльності: приймали немічних і людей похилого віку, утримували сиротинці й шпиталі. У XII ст. відомими були монастирі св. Миколая у Вишгороді і св. Лазаря у Києві (при ньому діяла лікарня), Спаський монастир у Полоцьку, заснований княжою Єфросинією¹⁷. Як зазначає І. Огієнко, монастирі утворювалися тоді насамперед у центральних регіонах Русі-України – на Київщині і Чернігівщині. Жіноче чернецтво нічим не поступалося чоловічому, їхні монастирі, як і чоловічі, були центрами духовного життя, християнської культури й народної освіти. Київські і галицько-волинські князі сприяли розвитку і розбудові монастирів, яких у домонгольську добу налічувалося близько 68, з яких 12 – жіночих¹⁸. Чернецтво в Київській митрополії не становило органічної цілісності. Монастирі були автономні, самостійні і не творили централізованої структури.

У XV–XVI ст. на тлі загальної кризи східного християнства загалом і Руської церкви, зокрема, спостерігається занепад чернецтва. Це спричинили такі чинники: тривале панування Золотої Орди, привілейоване становище римо-католиків у Польсько-Литовській державі та пов'язане з цим право патронату (часто єпископські катедри та архимандрії отримували світські особи, які не мали до цього ані покликання, ані необхідної підготовки), симонія і духовний занепад, нехтування дисципліною й усталеними нормами поведінки, брак освіти, несприятливі політичні обставини тощо. У XVI ст. в Україні поширюється протестантський рух, учасником якого ставала українська шляхта. У своїх маєтностях нерідко вона перетворювала церкви на молитовні будинки.

Усі ці зовнішні та внутрішні чинники спонукали церковних ієрархів Київської митрополії до подолання кризи через укладення унії з Римським Престолом. Серед головних ініціаторів Унії були київський митрополит М. Рагоза, єпископи володимирсько-берестейський І. Потій, луцький К. Терлецький. Деяко пізніше активними учасниками унійного процесу стали митрополит Й.-В. Рутський і Й. Кунцевич.

С. Головащенко зазначає, що, власне, ідея унії була реакцією, наслідком низки внутрішніх конфліктів українсько-білоруського суспільства. «Безпрецедентне посилення влади Константинополя у вирішенні внутрішніх питань митрополії та надмірне втручання світського елементу дестабілізували життя митрополії, напружували суспільну атмосферу і, врешті, стали поштовхом до унійних ініціатив православних ієрархів, – зауважує дослідник протестантизму в Україні. – Зміна юрисдикції розглядалася як єдино можливий шлях виведення церкви східного обряду з кризи»¹⁹. На вирішення цих завдань була спрямована Берестейська унія 1596 р.

Її укладення поєднувалося із збереженням традиційної східної обрядовості. Цей крок ставив водночас завдання оновити чернече життя і пристосувати його до нових суспільних реалій, беручи за зразок спосіб існування й форми діяльності тих чи інших згромаджень Римо-Католицької Церкви.

Митрополит київський (1613–1637) Й.-В. Рутський разом з Й. Кунцевичем розпочинає у 1617 р. ґрунтовну реформу чоловічих Василіанських монастирів, вводячи нові правила

чернечого життя, впроваджуючи централізацію монастирів. У 1617 році відбулася перша капітула (збори членів чернечого інституту) у Новгородовичах (сучасна Білорусь), на якій реформовані монахи об'єднались у п'ять монастирів у Вільно, Битені, Жировицях, Новогрудку та Мінську і прийняли офіційну назву – «Василіанський Чин Конгрегації Пресвятої Тройці»²⁰.

На думку дослідниці жіночих монастирів С. Цьорох, після підписання Берестейської унії (1596) і реформи чернецтва митрополитом Й.-В. Рутським (1617) склалися сприятливі умови для віднови й жіночих монастирів. Перші спільноти сестер Василіанок постали у Вільно та Битені²¹. Однак, на відміну від чоловічих василіанських монастирів, вони не отримали централізованої структури і після унії продовжили керуватися власними традиціями під управою ігуменів і наглядом місцевих єпископів²². Пізніше основою життя і діяльності жіночих чернечих спільнот на українських землях стали укладені митрополитом Й.-В. Рутським «Regole del Nostro Santo Padre Basilio Magno ed osservazione istruzioni spirituali»²³. Цей документ ліг в основу правил для монахинь східних унійних монастирів, що відтоді почали називатися сестрами Василіанками або «Василіанського Чину»²⁴. І саме він був використаний митрополитом А. Шептицьким для підготовки правил для жіночих монастирів, що стали основою їхньої діяльності у першій половині XX ст.

На межі XVII–XVIII ст., після приєднання до унії Перемиської (1691), Львівської (1700) та Луцької (1702) єпархій, кількість жіночих монастирів значно зросла внаслідок переходу православних монастирів на унію. Багато монастирів поставало завдяки дарчим пожертвуванням меценатів, на прибутки з їхніх маєтків утримувалися убогі та сироти. За даними О. Духа, на початку XVII ст. у Львівській і Перемиській єпархіях налічувалося щонайменше 16 жіночих унійних монастирів²⁵. На початку XVIII ст. на території Речі Посполитої існувало вже близько 30–40 жіночих обителів, у кожній з яких мешкало по декілька монахинь.

У 1720 р. Замойський Синод вніс певні корективи у життя унійних монастирів, присвятивши 11-й розділ своїх рішень «Про монастирі й чернечі устави» упорядкуванню життя монастирів новоз'єднаних єпархій²⁶. Питання, що стосувалися жіночих монастирів, були виокремлені в окремий 12-й розділ «Монахині»²⁷. У ньому, зокрема, йшлося про зміцнення життя спільноти, запровадження клязури (обмеження входу для сторонніх осіб) монастирів на зразок римокатолицьких, забезпечення відповідного утримання: єпископи мали скасувати малі, позбавлені фундацій обителі, а черниці мали перейти до краще забезпечених монастирів; обмежено кількість монахинь у них відповідно до монастирських доходів, окреслено величину посагу кандидаток. Синод також впровадив інституцію магістри, тобто вчительки новіціату (початковий вишкіл у монастирі), встановив принципи вибору настоятельки і форми діяльності – виховання і навчання дівчат²⁸. Місцевий єпископ зобов'язувався візитувати жіночі чернечі обителі, що підлягали його керівництву у межах єпархії²⁹.

З протоколів генеральної візитації Львівської єпархії у XVIII ст. (1760–1763) дізнаємося, що жіночі монастирі були у Рогатині, Уневі, Словіті, Камінці-Струмиловій, Жовкві, Львові та Загвізді. В обителях у цей час нараховувалося 29 черниць³⁰. А в Перемиській єпархії монастирі діяли в Яворові, Розгірчі й Смільниці.

Проте рішення Замойського Синоду, який прагнув піднести монаший дух та активізувати життя унійних черниць, нічого суттєвого не внесли у жіночі спільноти. Постанови не увійшли в практику за відсутності матеріальних засобів, і монастирі й надалі залишалися автономними й відірваними один від одного, маючи свій, часто відмінний від інших, устрій життєдіяльності. Найбільш відчутним наслідком рішень Синоду стало скорочення чисельності унійних жіночих монастирів, що на 1772 р. налічували 200 черниць усіх єпархій унійної церкви³¹.

Розвиток жіночих монастирів, як і розвиток Унійної Церкви, залежав від політичної та економічної ситуації в країні. Істотні зміни сталися внаслідок трьох поділів Речі Посполитої наприкінці XVIII ст. У результаті другого (1793) та третього (1795) поділів Речі Посполитої

у складі Російської імперії опинилися терени, що входили до Київської митрополічої та Полоцької архієпархій, а також Турово-Пінської, Володимирсько-Берестейської, Луцько-Острозької та частково Холмської і Львівської єпархій. Наприкінці XVIII ст. у межах імперії Романових існувало близько двадцяти жіночих василіанських монастирів³². До середини наступного століття всі вони перестали існувати: були ліквідовані або примусово переведені у православ'я. Остаточна ліквідація василіанських монастирів припадає на 30–40-і рр. XIX ст. Станом на 1836 р. нараховувалося лише вісім обителів. Упродовж наступного десятиліття усі вони були ліквідовані або примусово переведені у православ'я. На території Російської імперії у середині XIX ст. не залишилося жодної обителі василіанок³³.

У Галичині політика австрійського цесаря Йосифа II щодо жіночих василіанських монастирів мала також негативні наслідки. У червні 1784 р. було видано урядове розпорядження, яке забороняло приймати дівчат на новіціят, і це фактично прирікало жіночі монастирі на вимирання. Внаслідок таких йосифінських «реформ» упродовж століття в Галичині зберігали існування лише два жіночі монастирі – у Словіті та Яворові³⁴, стан яких був далеким від ідеального. У 1826 р. у Яворові перебувала єдина монахиня, упродовж 1839–1841 рр. – взагалі не було жодної. Поступово ситуація змінилася у Словіті, де дозволили відкрити новіціят, у якому перебували кандидатки як з цієї обителі, так і з Яворова. Чисельність монахинь в обох осередках поступово зростала. При обох монастирях відкрито школи для навчання дівчат (у Словіті – 1822 р., у Яворові – 1847 р.)³⁵.

Варто зазначити, перші жіночі школи у Східній Галичині у XIX ст. виникали при польських монастирях. Пізніше внаслідок суспільно-політичних обставин з ініціативи польських жінок у Львові було відкрито школи-інтернати, або «пансіони», де навчання велося польською і німецькою мовами. «Українці своїх дівчат, – як зауважує М. Богачевська-Хом'як, – посилали туди неохоче, бо там прищеплювали польський патріотизм»³⁶.

Бажання дівчат вчитися пов'язувалося не тільки із звичайною духовною потребою мати освіту, а й з тими суспільно-політичними процесами, що знаменували національне піднесення у Східній Галичині в останній чверті XIX ст. і стимулювали їх до активної діяльності. Вже в 1884 р. під проводом Н. Кобринської у Станиславові було створено «Товариство руських женщин», видано альманах «Перший вінок» (1887), проведено у Стрию перше жіноче віче (1891), а в 1893 р. засновано у Львові «Клуб русинок», що, в свою чергу, організовував кооператив «Труд» та низку інших структур, що опікувалися притулками, домашньою прислугою тощо.

Східногалицьке жіноцтво виявляло неабияку активність в освітній сфері. Першою в Австро-Угорщині жінкою з вищою освітою була українка з Буковини С. Окуневська-Морачевська, яка здобула ступінь доктора медицини у Швейцарії. Це стало стимулом для українського жіноцтва до навчання, домагатися не лише початкової, а й середньої та вищої освіти³⁷.

Як уже було зазначено, у Греко-католицькій церкві також було дві школи для дівчат, які організували сестри Василіанки у Словіті та Яворові. Наприкінці XIX – на початку XX ст. ці школи розвинулись у шести- і восьмикласові. Активно розгорталися учительські семінарії та фахові школи. Монахині Василіанки дбали про їх організацію, щоб випускниці монастирських шкіл мали можливість продовжувати навчання в своїх закладах.

Відкриття навчальних закладів при греко-католицьких жіночих монастирях зумовило підтримку церковної влади та щедрі благочинні пожертви, що сприяли духовному та економічному розвитку монастирів, а також розбудові монастирських приміщень та віднові храмів. За даними А. Петрушевича, у 1842–1843 рр. у Словіті розпочато «построєння нового (мурованого) женского Монастиря и заведенія дівичого воспиталища»³⁸. У 1856 р. монахині Яворівського монастиря розпочали розширення монастирських приміщень, упродовж 1889–1893 рр. до головного корпусу було добудовано два крила.

За даними С. Цьорох, жіночий монастир у Словіті на Золочівщині – один з найдавніших монастирів – відігравав надзвичайно важливу роль в історії сестер Василянок на цих теренах аж до середини ХХ ст. Заснування ж Словітського монастиря датується кінцем XV ст. Про це пише львівський єпископ Лев Шептицький в «акті канонічної візитації» від 14 травня 1763 р. Рукопис візитацій М. Шадурського з 1763 р. подає певні відомості про цей монастир. З цих архівних документів довідуємось, що він існує вже понад двісті років у Глинянському «Старостві» і розміщений на горбі в лісі³⁹. Однак до унії цей монастир приєднався лише у 1718–1719 рр.

У статті «Найстаріші монастирі Галичини» М. Занік описує життя словітських черниць. «Перші словітські монахині-пустельниці жили у печері в лісі, під горою, біля джерела, що утворювало ставок, де водилася риба. А нижче, рівнину, вони копали дерев'яними лопатами, засівали. І це служило їм засобом до життя. Тут вони мали хатину з жердин та глини, в якій навіть не було вікон, а тільки круглі діри в стінах, що в морози затикалися скрутлем соломи. Про це свідчать прадавні словітські оповідання, оповідає хроніка Словітського монастиря»⁴⁰. Зображення садиби монастиря було залишене художником-очевидцем на древній іконі XVI століття, що була поміщена при вході дерев'яної монастирської церкви, яку зруйнували в 1960 році. Тоді ж пропала давня ікона, монастирська хроніка, архів. Слід зазначити, що монастир двічі горів під час набігу татар у 1586 і 1621 роках. Пізніші архівні знахідки говорять про його відбудову.

Важливі джерела до історії Словітського монастиря містяться у Львівському державному історичному архіві. Це, зокрема, дарча грамота львівського і глинянського старости від XVI ст., яка свідчить, що у 1616 р. Станіслав Мнішек віддає Словітському монастирю два млини з усіма доходами, під дворище Лавриківське з городом, луками і поле Гайдуцьке. У другій грамоті від 1627 р. ідеться про те, що Станіслав Мнішек звільняє Словітський монастир від податків і закріплює вдову Анастасію Федиху молоти у монастирському млині. Вона, у свою чергу, звільняється від панщини і чиншу⁴¹.

У першій половині XVII століття монастир набуває статусу «заможній», йому належало 39 ланів орної землі (один лан становив 24 морги, один морг – 58 арів), 9 сіножатей на 20 косарів. Ці привілеї писані на пергаменті польською і латинською мовами, скріплені печатками. Грамоти підтверджені польськими королями Владиславом IV у 1634 р., Яном Казимиром у 1653 р., Яном Собеським у 1679 р. і занесені до актів запису в Буську⁴².

Згідно з даними С. Цьорох, монастирська община сестер Василянок була невеликою. Так, наприклад, у 1774 році тут було всього 7 монахинь, у 1807 р. – 15, у 1850 р. – 4, у 1867 р. – 6, у 1885 р. – 14⁴³. Монастирська школа давала всебічні знання. Про це говорять нотатки про іспит у 1877 році. Вивчали тут історію, Біблію, катехізм, німецьку і польську мови, руську (українську) мову, математику, географію, природу, логіку і ручні роботи. Мова навчання й урядування була державна – німецька і польська, а згодом була впроваджена українська⁴⁴. Тут функціонувала значна монастирська бібліотека, музейна кімната, архів, велася хроніка монастиря. Багатогранно, у постійному господарському клопоті проходила діяльність словітських сестер Василянок: важка фізична праця у полі, біля худоби, на пасіці, в саду, підтримання зразкового санітарного стану приміщень, а згодом школа-інтернат і сиротинець, культурно-просвітницька робота серед громади, що поєднувалася з високою культурою побуту та духовного збагачення.

Таким чином, упродовж віків монастир був для громади Словіті зразком моральних чеснот, осередком культури й освіти, виконуючи важливу християнську місію.

Яворівський монастир – це друга відома жіноча обитель сестер Василянок, яка продовжувала функціонувати у XIX ст. поряд зі Словітським монастирем. У хроніці цього монастиря записано, що перші монахині прибули сюди в 1621 р. Фундаторкою монастиря

стала вдова, заможна міщанка Маргарета Жугасвич-Дишкевич. У 1636 р. вона записує монахиням землю біля міської церкви під будівництво монастиря (10 березня 1637 р. король польський Владислав IV потверджує цю фундацію на користь сестер). Згодом вона сама вступила до монашої обителі і стала ігуменею⁴⁵. У 1691 р. монахині разом з Перемиською єпархією прийняли унію.

Нове приміщення монастиря побудовано в 1828–1831 рр. У 1847–1939 рр. тут функціонували школа та інтернат для дівчат, учительська семінарія, а з 1933 р. – гімназія. В 1702 р. збудовано нову монастирську церкву, яка в 1848 р. була знищена внаслідок пожежі і залишився лише чудом вцілілий образ Пречистої Діви Марії, котрий ще тричі врятував монастир від знищення вогнем⁴⁶.

У 1764 р. у монастирі проживало тільки 5 черниць. Старання єпископа І. Снігурського перед австрійською владою про відкриття новіціату не мало успіху. Однак він зібрав кошти і в 1825 р. заклав фундаменти під нову будову та у 1828–1831 рр. побудував новий монастир. На той час була лише одна монахиня, яка незабаром померла. В 1847 р., на запрошення того ж владики, до Яворова прийшли зі Словіти сестри Онисима Чарнік, Євгенія Качковська, Теодозія Барнікель, Моніка Скарбек й Атанасія Кульманицька. Остання стала ігуменею. В цьому ж році заложено дівочу школу, що мала три класи, а в 1886 р. дійшло до шести, де виховувалося і навчалось від 60 до 100 учениць.

У 1899 році відновлено монастирську церкву Покрови Богородиці, яка у 1900 році урочисто посвячена єпископом К. Чеховичем.

У Яворівській хроніці згадується, що в 1904 р. була загроза знищення монастиря вогнем в результаті пожежі сусідніх будинків. Монахині винесли чудотворний образ в місці найбільшої небезпеки від вогню і невдовзі вітер погасив вогонь. Чудотворний образ з великим пошануванням переховувався у монастирській каплиці⁴⁷.

У 1906 році було засновано, з дозволу австрійського міністерства освіти, вчительську семінарію. Обидва освітні осередки користувалися чималим пошануванням й участю краян, і не лише українців. Рівень підготовки і знання в школі і в семінарії перевищував багато інших державних навчальних закладів. Монахині, здобувши належну освіту в Яворівській вчительській семінарії, продовжували там працювати вчительками мов, літератури, точних наук. В Яворівській хроніці зазначено, що в 1907 році м. Емілія Тимочко «виїхала до Кракова на виділовий курс рисунків і ручних робіт»⁴⁸.

Однак, як пояснює С. Цьорох, розвиток Яворівського та Словітського монастирів все ж таки вважався незадовільним з огляду на те, що спочатку монахині не мали належної підготовки до педагогічної діяльності, вони не були між собою пов'язані на зразок тодішніх чоловічих монастирів, провід монастиря залежав від священників, котрі не були монахами й не мали найменшого досвіду чернечого життя⁴⁹. Це стало причиною, що на зламі XIX–XX століть жіночі василіанські монастирі потребували реформування, що було здійснено завдяки зусиллям митрополитів Сильвестра Сембратовича та Андрея Шептицького.

Після оновлення чоловічої гілки Василіанського Чину очевидною стала потреба реформування чернечого життя також і сестер Василіанок. Це питання стало предметом уваги вже на Львівському Синоді 1891 р.⁵⁰ Зокрема, Синод затвердив, що монастирі черниць Василіанок залишаються і надалі в юрисдикції єпископів і митрополита⁵¹. Переглянувши водночас їхні конституції, учасники Синоду виправили те, що було невідповідне до тодішніх життєвих обставин, доручивши їх видати друком. Для підготовки кандидаток до чернечого життя Синод постановив створити у Словітському монастирі новіціат, спільний для всіх трьох єпархій. А єпископи цих єпархій зобов'язувалися подбати про забезпечення новоствореного новіціату⁵². У рішеннях Львівського Синоду знаходимо також побажання, щоб сестри Василіанки зайнялися вихованням дівчат⁵³. Приписи щодо дисципліни у монастирях були

взяті з постанов Замойського синоду із внесенням зміни щодо посагу кандидаток. З огляду на обставини часу отці Синоду вирішили, щоб посаг дівчат, які хочуть вступити до монастиря, віддати на розгляд єпископа⁵⁴. Щодо вибору ігумень монастирів, Синод підтвердив владу місцевого єпископа у її виборі. Водночас єпископи заохочувалися допомагати сестрам Василіанкам у розвитку і діяльності їх монастирів⁵⁵.

Галицький митрополит Сильвестр Сембратович, усвідомлюючи потребу нового устрою життя монахинь, скерував до Конгрегації поширення віри проект статуту, однак його повернули з додатковими зауваженнями. 21 вересня 1897 р. митрополит отримав дозвіл на затвердження статуту, однак він не був впроваджений у життя⁵⁶.

У цьому ж році С. Сембратович призначив візитатором всіх жіночих василіанських монастирів у Галичині о. А. Шептицького, ігумена Львівського монастиря св. Онуфрія (1896–1898), який здійснив візитацію трьох обителей (Словіта, Яворів і Львів), де проживало близько 20 монахинь. Як наслідок, було прийнято постанову про створення спільного новіціату в Словіті для трьох на той час існуючих домів у Львові, Словіті та Яворові, а також передачі духовного проводу жіночих монастирів отцям Василіанам. Магістром новичок (духовним наставником початкуючих черниць) призначено василіанина отця І. Тисовського, запроваджено централізацію обителей, котрі підпорядковувалися владі місцевого владики⁵⁷.

У 1902 р. у Словіті відбулася перша капітула жіночих василіанських монастирів у Галичині, очолювана митрополитом А. Шептицьким. Серед присутніх був перемиський єпископ К. Чехович, а також василіани: о. П. Філяс – візитатор та о. І. Тисовський. Присутні на капітулі 11 делегаток обрали ігумень для кожного з монастирів, а також магістра новичок – А. Теодорович, яка замінила о. І. Тисовського. Також було прийнято рішення про відкриття монастиря у Перемишлі⁵⁸. У 1909 р. офіційно заснована ще одна обитель – у Станиславові, хоча сестри перебували у місті з 1900 р.⁵⁹ Крім цих двох осередків, наприкінці ХІХ ст. виникла обитель у Кудринцях.

Значні зміни сталися в результаті капітули, що відбулася у Львові 1909 р. Для сестер Василіанок було затверджено чернечі правила (конституції), які уклав і видав А. Шептицький на основі «Витягу з правил св. Отця нашого Василя Великого», авторства Й.-В. Рутського⁶⁰. Вони стали головним дороговказом в організації й розвитку сестер. Кожен монастир мав становити окрему цілісність під проводом ігумені, обраної спільнотою, а також із новіціатом та підпорядковувався владі місцевого єпископа. Окрім цього, кожна із сестер прикріпляли до визначеного монастиря⁶¹. Таким чином, станом на кінець першого десятиліття ХХ ст. у Галичині існувало уже шість жіночих василіанських монастирів: у Словіті, Яворові, Львові, Перемишлі, Станиславові та Кудринцях. Вони творили єдину структуру на чолі з візитатором. Обов'язки візитатора виконували отці Василіани.

Таким чином, сестри Василіанки після відповідної реформи (1897–1909), яку провели митрополити С. Сембратович і А. Шептицький за участю отців Василіан, розгорнули значну виховну й освітню діяльність: провадили народні та фахові школи, гімназії, учительські семінарії, сирітські притулки і дитячі садки. Ці заклади не були конфесійно обмеженими, їх відвідували учениці латинського обряду і навіть дівчата єврейської національності, що свідчило про їхній значний авторитет у тогочасному суспільстві⁶². Так, гімназію сестер Василіанок у Львові закінчила С. Парилле, єврейка, яка прийняла св. Тайну Хрещення у 1909 р. і вступила до монастиря сестер Василіанок. Згодом викладала історію, українську і польську мову у вищезгадуваній гімназії⁶³.

Діяльність сестер Яворівського та Словітського монастирів в освітнянській сфері наприкінці ХІХ ст. поширилася й на інші місцевості Східної Галичини. Прибувши зі Словіти до Львова, монахині заснували народну школу та інститут. У 1906 р. за сприяння отця С. Кархута і д-ра О. Макарушки Крайова Шкільна Рада дозволила відкрити підготовчий курс та перший рік

навчання у Львівській гімназії сестер Василіанок, до якої з початком шкільного року 1906–1907 записалося 28 учениць. Гімназії були школами класичного типу. Навчання у них тривало вісім років. Уже у 1913–1914 рр. гімназія мала вісім класів, після закінчення навчання гімназистки складали іспит зрілості і готувалися до вступу в університет⁶⁴.

Викладачами у львівській гімназії були, здебільшого, учителі державних середніх шкіл та монахині. Першим директором гімназії (1906–1909) був о. С. Кархут, після нього управляв гімназією професор Академічної гімназії Ю. Левицький. Третім директором став о. Т. Лежогубський (1913–1919), теолог і головний капелан УГА⁶⁵.

Гімназія залучала до праці й славнозвісних світських діячів, таких, як героїня визвольних змагань О. Степанів-Дашкевич, організатор сокільського руху І. Боберський, діячка «Пласту» С. Сидорович, історики І. Крип'якевич, М. Чубатий, історики-літератори Я. Гординський, В. Лев, І. Брик (голова «Просвіти» у Львові), поет і літературознавець В. Щурат та інші⁶⁶.

Зрозуміло, що такий добірний колектив педагогів давав не лише всебічні знання, а й виховував учениць у християнському та національно-патріотичному дусі. Про це говорять самі вихованки. Як свідчить Н. Леонтович-Башук, гімназія сестер Василіанок на Длугоша мала найкращого калібру виховників і патріотів. Коли говорити про професорсько-викладацький склад, то значний вплив на учениць мала професор історії і географії О. Степанів-Дашкевич, і черниця-василіанка С. Парилле, котра займалася збиранням українського фольклору, організувавши у гімназії музей⁶⁷.

Гімназія відкрила жінкам шлях до гуманітарної освіти й пробуджувала патріотизм, а спільне життя у гуртожитку виховало в них риси, які потім допомагали у громадській роботі. У своїх споминах колишня учениця гімназії у Львові пише: «Ті жінки, що хоч відділили себе від світу чорним монашим одягом, – однак не замкнулися в мурах для себе,кладаючи свою працю і свою душу у виховання українських дівчат. Тепер з перспективи літ можна вповні оцінити вартість їх праці – без самореклами, без розголосу, без винагороди – так могли працювати тільки монахині – на їх самозреченні розцвіла наша школа»⁶⁸.

У 1900 р. за сприяння А. Шептицького сестри Василіанки беруть на себе управу Інститутом для дівчат у Станиславові, заснованим «Товариством руських пань», яке керувало Інститутом упродовж декількох років. Приймаючи таке рішення, товариство, засноване Н. Кобринською, покликалося на досвід успішного ведення василіанками навчально-виховних закладів у Львові та інших містах, що мали авторитет серед громадськості. У 1901 р. тут засновано «Інститут Марії»⁶⁹. У 1902 р. сестри розпочинають свою діяльність у Перемишлі, засновуючи там інтернат та школу для дівчат⁷⁰.

При монастирях також відкривалися народні школи. Спочатку вони призначалися для дівчат з дальших околиць, однак пізніше приймалися й місцеві дівчата. «Часом не поінформовані, а неприхильні люди називали школу «аристократичною», – писала З. Матійчук-Мосійчук, – насправді в школі навчалися діти різного соціального походження і завжди між ними панувала дружба. Єдиним критерієм оцінки учениці були якості її характеру і пильна праця. Це стосується як світських, так і духовних вчителів; між ними також були люди різного соціального стану»⁷¹. Згадувана авторка вважала, що «у школі справді царював дух аристократизму. Впливав він з двох джерел: глибокої релігійності і патріотизму. Митрополит Андрей, сестри Василіанки й учителі розцінювали школу як поле праці для Бога і України»⁷². У своїй книзі отець С. Сабол писав, що навчальні заклади сестер Василіанок «засновано недавно, але вони мають добру славу й батьки радо та з найбільшим довір'ям віддавали до них своїх дітей, бо знали, що там знайдуть найкраще християнське виховання...»⁷³.

З відкриттям шкіл для дівчат із сільської місцевості при монастирях одночасно утворювалися інтернати, у яких сестри забезпечували своїх учениць місцем проживання. Крім шкільної програми, дівчата мали можливість вивчати додаткові предмети: французьку мову, малювання,

спів, гру на фортепіано, гітарі й скрипці та ін., що викладалися монахинями. Інтернати переростали у закриті жіночі середні навчальні заклади, так звані інститути або пансіони. Школа сестер Василіанок, пише вже згадувана нами М. Богачевська-Хом'як, була центром патріотичного виховання галицьких жінок⁷⁴. У «Пропамятній книзі гімназії сестер Василіанок у Львові» також знаходимо позитивні відгуки про цю школу. У них наголошувалося на тому, що у закладі скріплюються і розвиваються моральні чесноти та національний дух студенток, «як майже в кожному секторі національно-культурного життя, так і в ділянці жіночого шкільництва галицький духовний стан – в тому випадку сестри Василіанки – відіграли піонерську роль. Моральний авторитет Митрополита і черниць, духовна підготовка громадянства діячками жіночого руху, блискучий професорський склад – це були ті фактори, які відразу завоювали школі добру славу, і вона стала прикладом до наслідування»⁷⁵.

Для того щоб учениці монастирських шкіл змогли продовжувати своє навчання, сестри Василіанки засновували учительські семінарії: в Яворові – 1906 р., у Станіславові – 1909 р., у Дрогобичі – 1920 р., у Львові упродовж 1922–1923 рр. по вул. Потоцького відкрито приватну семінарію⁷⁶.

Учительська семінарія – це середній педагогічний навчальний заклад, у якому студентки готувались до майбутньої викладацької праці. Монастирські семінарії перебували під управою Крайової Шкільної Ради. Директор семінарії ставав одночасно директором монастирської школи. Серед учителів Станіславівської семінарії були відомі сестри-педагоги М. Гуменюк та А. Ценкнер, І. Олексюк, М. Полішко, Яворівської – О. Лянгевич, С. Качоровська, А. Лесняк та інші⁷⁷.

Під час Першої світової війни 1914–1918 рр. навчальні заклади не функціонували, монастирські приміщення використовувалися для військових шпиталів, у яких сестри доглядали поранених, майже при кожному монастирі відкривалися сирітські притулки. Після закінчення війни праця сестер у галузі освіти відновилися, а в 1920-х роках досягла свого найбільшого розквіту. У цей час максимальна кількість семінаристок у Яворові становила 180 осіб, Станіславові – 237, Львові – 210⁷⁸. За чверть століття ці освітні заклади закінчили понад 3000 учениць з українських родин.

При монастирях та монастирських церквах монахині займалися розмаїтою громадською працею: допомагали убогим, засновували різні релігійні організації, надавали приміщення для реколекцій тощо. На початку ХХ ст. жіноче василіанське чернецтво поширилося за межами Галичини: в Югославії (1915), Чехословаччині (1922), а також за океаном – у США (1911), де сестри відкривали навчальні заклади, духовно опікуючись українськими емігрантами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

¹ *Цьорох С.* Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіанок / С. Цьорох. – Львів, 1964. – 256 с.

² *Senyk S.* Women's Monasteries in Ukraine and Belorussia to the period of suppressions / S. Senyk. – Roma, 1983. – 235 s.

³ *Дух О.* «Превелебні панни: Жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишльської єпархії у ранньомодерний період». – Т. 5. – Львів: В-во УКУ, 2017. – 752 с.

⁴ *Савчук Б.* Твердиня віри: Історія Станіславівського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василіанок / Б. Савчук. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. – 272 с.

⁵ *Петрушевич А.* Словицкій женській Монастирь Чину Св. Василя В. і его дівочое воспиталище. Краткое историческое извѣстіе по грамотам і актам того же Монастиря сочиненное / А. Петрушевич // Зоря Галицка. – Львів, 1851. – № 13. – С. 127.

⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України). – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 2558.

- ⁷ Національний музей у Львові, відділ рукописів і стародруків. – Т. 20, 23, 24.
- ⁸ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. 18. – № 57/30/9 1634 р. ч. 26 (лат. і пол.). – Арк. 8.
- ⁹ Провінційний Синод у Замості 1720 року Божого. Постанови. – Івано-Франківськ, 2006. Документи Замойського Синоду 1720 р.
- ¹⁰ Чинности и рѣшенія руского провинціального собора въ Галичинѣ отбувшогося во Львовѣ въ роцѣ 1891. – Львовъ, 1896.
- ¹¹ Аллярд П. Св. Василій Великий / П. Аллярд. – Ньюйорк, США, 1968. – С. 31, 36.
- ¹² Роман Є. Св. Василій Великий життя і твори / Є. Роман. – Рим, 1964. – С. 27.
- ¹³ 5-а Аскетична Бесіда, перекл. митрополит А. Шептицького / Аскетичні твори св. Отця нашого Василя Великого. – Львів, 1929 (1989). – С. 137–138; Пекар А. Чернече життя в Київській Русі / А. Пекар // Нарис історії Василіанського Чину святого Йосафата. – Рим, 1992. – С. 66.
- ¹⁴ Літопис Руський за Іпатіївським списком. Переклав з давньоруської Л. Махновець. – К.: Дніпро, 1990. – С. 89.
- ¹⁵ Там само.
- ¹⁶ Пекар А. Вказ. праця. – С. 67.
- ¹⁷ Там само. – С. 65–66.
- ¹⁸ Огієнко І. Українське монашество. – К.: Наша культура і наука, 2002. – С. 87–88.
- ¹⁹ Головащенко С. Історія християнства: Курс лекцій / С. Головащенко. – К.: Либідь, 1999. – С. 244.
- ²⁰ Ваврик М. Нарис розвитку і стану Василіанського Чина XVII–XX ст. Топографічно-статистична розвідка / М. Ваврик // Записки ЧСВВ. – Секція І. – Т. XI. – Рим, 1979. – С. 1–2.
- ²¹ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 42.
- ²² Vazylianki // Encyklopedia Katolicka. T.II. – Lublin: KUL, 1995. – S. 144–145.
- ²³ Regole del Nostro Santo Padre Basilio Magno ed osservazioni e istruzioni spirituali raccolte da Mons. Giuseppe Welaminmetropolita ruteno e consegnate al monastero dello stesso ordine in Minsk, stampate per maggior commodo in Vilna nella Stamperia dei RR. PP. Basiliani, Anno 1771 (ristampate con permesso della ecclesiastica censura). – Roma, 1854 – 168 pg.
- ²⁴ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 42.
- ²⁵ Дух О. Вказ. праця. – С. 68, 74.
- ²⁶ Провінційний Синод у Замості 1720 року Божого. Постанови. – Івано-Франківськ, 2006. – Титул XI. – С. 234–249.
- ²⁷ Там само. – Титул XII. – С. 240–245.
- ²⁸ Там само.
- ²⁹ Там само. – Титул VI «Єпископи». – С. 213.
- ³⁰ Національний музей у Львові, відділ рукописів і стародруків. – Т. 20, 23, 24. – Арк. 554–569, 319–320зв., 421–442, 106–115, 177–187.
- ³¹ Vazylianki. – S. 145.
- ³² Senyk S. Op. cit. – S. 11–50.
- ³³ Сало С., ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці сестер ЧСВВ: нарис з історії. Том І. – Жовква: Місіонер, 2012. – С. 13–14.
- ³⁴ Савчук Б. Вказ. праця. – С. 18.
- ³⁵ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 44–46, 73, 104.
- ³⁶ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939 / М. Богачевська-Хомяк. – К.: Либідь, 1995. – С. 95.
- ³⁷ Шах С. Львів – місто моєї молодості: (Спомини присвячені Тіням забутих Львов'ян), Ч. I і II. – Мюнхен, 1955. – С. 221–222.
- ³⁸ Петрушевич А. Вказ. праця.

- ³⁹ Monaster Wielebnych Panien Basilianek Zoltkewski. 1763 р. // НМЛ. – Ркл.-24. п. І. ф. 4/1.
- ⁴⁰ *Занік М.* Найстаріші монастирі Галичини / *Занік Марія* // Шашкевичів рай: Всеукраїнський краєзнавчо-літературно-мистецький журнал. – Золочів, 1994. – № 1. – С. 23.
- ⁴¹ ЦДІАЛ України. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 2558. – Арк. 8–8зв.
- ⁴² ІР НБУВ. – Ф. 18. – № 57/30/9 1634 р. ч. 26 (лат. і пол.). – Арк. 8.
- ⁴³ *Цьорох С.* Вказ. праця. – С. 72.
- ⁴⁴ *Занік М.* Вказ. праця. – С. 20–23.
- ⁴⁵ Хроніка монастиря сестер Василиянок у Яворові 1621–1935 рр. – С. 3.
- ⁴⁶ Там само. – С. 23
- ⁴⁷ Там само. – С. 69.
- ⁴⁸ Там само. – С. 90.
- ⁴⁹ *Цьорох С.* Вказ. праця. – С. 46.
- ⁵⁰ Чинности и рѣшенія руского провинціального собора въ Галичинѣ отбувшогося во Львовѣ въ роцѣ 1891. – Львовъ, 1896. – Титул Х. – С. 237–240.
- ⁵¹ Там само. – Титул Х. – № 3. – С. 239.
- ⁵² Там само.
- ⁵³ Там само. – Титул Х. – № 4. – С. 239.
- ⁵⁴ Там само.
- ⁵⁵ Там само. – Титул Х. – № 5. – С. 239–240.
- ⁵⁶ *Цьорох С.* Вказ. праця. – С. 51.
- ⁵⁷ Там само. – С. 47–48.
- ⁵⁸ Хроніка монастиря сестер Василиянок у Яворові 1621–1935 рр. – С. 57–63.
- ⁵⁹ *Цьорох С.* Вказ. праця. – С. 48–50.
- ⁶⁰ «Витягъ зъ правилъ св. Отца нашего Василя Великого уложенный для инокинь Іосифомъ Веляминомъ Рутскимъ Митрополитомъ всеи Руси». Конституції женьскихъ монастиривъ ЧСВВ. Галицкой провинціи. – Жовква, 1909. – 108 с.
- ⁶¹ Хроніка монастиря сестер Василиянок у Яворові 1621–1935 рр. – С. 97–99.
- ⁶² *Цьорох С.* Вказ. праця. – С. 106.
- ⁶³ *Горняткевич Д. С.* Северина Парилле, ЧСВВ / В. Лев, Г. Лужницький, Р. Миколаєвич, В. Мацьків, ред. // Шляхами Золотого Поділля. Т. II. Регіональний Збірник Тернопільщини. – Вид. НТШ в СЗА, Філадельфія, Па 1970. – С. 220–223.
- ⁶⁴ *Шах С.* Вказ. праця. – С. 223–224.
- ⁶⁵ Там само. – С. 225.
- ⁶⁶ *Шкраб'юк П.* Монаший Чин отців Василиан у національному житті України / П. Шкраб'юк. – Львів: Місіонер, 2005. – С. 206–207.
- ⁶⁷ Там само. – С. 207.
- ⁶⁸ Там само.
- ⁶⁹ *Цьорох С.* Вказ. праця. – С. 171–173.
- ⁷⁰ Хроніка монастиря сестер Василиянок у Перемишлі 1902–1938 рр. – С. 1.
- ⁷¹ Пропам'ятна книга гімназії сестер Василиянок у Львові. – Нью-Йорк: В-во НТШ, 1980. – С. 273.
- ⁷² Там само.
- ⁷³ *Сабол С.* ЧСВВ. Укрита фіялка – сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ. – Словацьке педагогічне В-во в Братиславі – Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1992. – С. 59.
- ⁷⁴ *Богачевська-Хомяк М.* Вказ. праця. – С. 109.
- ⁷⁵ Пропам'ятна книга гімназії сестер Василиянок у Львові. – С. 273.
- ⁷⁶ *Шкраб'юк П.* Вказ. праця. – С. 213–214.
- ⁷⁷ *Цьорох С.* Вказ. праця. – С. 106, 176.
- ⁷⁸ Там само. – С. 107–108, 176.